

УДК 332.1:330.111.8

*Валерій Ільчук, д. е. н., професор
(завідувач кафедри фінансів Чернігівського національного технологічного
університету)*

*Ірина Лисенко, к. е. н.
(доцент кафедри фінансів Чернігівського національного технологічного
університету)*

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ

Впровадження європейської моделі соціально-економічних перетворень, підвищення рівня та якості життя населення, прискорення системних реформ створює передумови для активізації інноваційної діяльності в Україні.

На сьогодні, однією із найважливіших умов забезпечення високого рівня конкурентоспроможності нашої держави, а також процесу інноваційного розвитку є впровадження низки заходів, які будуть спрямовані на ефективне використання наявних ресурсів регіону та його інноваційно-інвестиційного потенціалу. Одним із засобів прискореного економічного розвитку регіонів є кластерний підхід, про ефективність якого свідчить як світова господарська практика, так і певний вітчизняний досвід.

Економічне зростання галузей економіки країни залежить від рівня інноваційного розвитку та взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і підприємництвом. До існуючих інноваційних систем регіонального розвитку належить і кластерна модель.

У статті досліджено теоретичні і практичні питання розвитку кластеризаційних процесів у регіонах. Визначено напрямки підвищення конкурентоспроможності регіонів на основі кластеризації та її вплив на модернізацію продуктивних сил проблемних регіонів.

Концепція кластеризації, зважаючи на стан справ в економіці, необхідності її модернізації, містить конкретні шляхи та механізми розвитку територіальних виробничих кластерів в Україні, які є однією з умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки й інтенсифікації механізмів, направлених на суттєве зростання добробуту і якості життя населення.

Це підтверджує доцільність та актуальність подібного формування кластерів на базі співпраці влади, громадських організацій, регіональних промислових парків, ділових асоціацій і всього фізичного та інтелектуального потенціалу територій та регіонів.

Ключові слова: кластер, регіон, конкурентоспроможність, модернізація, проблемний регіон.

© Ільчук В.П., Лисенко І.В., 2015

*Валерий Ильчук, д.э.н., профессор
(заведующий кафедрой финансов Черниговского национального технологического университета)*

*Ирина Лысенко, к. э. н.
(доцент кафедры финансов Черниговского национального технологического университета)*

КЛАСТЕРИЗАЦИЯ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ СПОСОБ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ ПРОБЛЕМНЫХ РЕГИОНОВ

Внедрение европейской модели социально-экономических преобразований, повышения уровня и качества жизни населения, ускорение системных реформ создает предпосылки для активизации инновационной деятельности в Украине.

На сегодня, одной из важнейших условий обеспечения высокого уровня конкурентоспособности нашего государства, а также процесса инновационного развития является осуществление ряда мероприятий, которые будут направлены на эффективное использование имеющихся ресурсов региона и его инновационно-инвестиционного потенциала. Одним из способов ускоренного экономического развития регионов является кластерный подход, об эффективности которого свидетельствует как мировая практика, так и отечественный опыт.

Экономический рост отраслей экономики страны зависит от уровня инновационного развития и взаимодействия между органами государственной власти, органами местного самоуправления и предпринимательством. К существующим инновационным системам регионального развития следует отнести кластерную модель.

В статье исследованы теоретические и практические вопросы развития кластеризационных процессов в регионах. Определены направления повышения конкурентоспособности регионов на основе кластеризации и ее влияние на модернизацию производительных сил проблемных регионов.

Концепция кластеризации, исходя из экономической ситуации, содержит конкретные пути и механизмы развития территориальных кластеров в Украине, которые являются одним из условий повышения конкурентоспособности отечественной экономики и интенсификации механизмов, направленных на существенный рост благосостояния и качества жизни населения.

Это подтверждает целесообразность и актуальность подобного формирования кластеров на базе сотрудничества власти, общественных организаций, региональных промышленных парков, деловых ассоциаций, всего физического и интеллектуального потенциала территорий и регионов.

Ключевые слова: кластер, регион, конкурентоспособность, модернизация, проблемный регион.

Valerii Ilchuk

(Head of the Chair of Finance, Chernihiv National University of Technology)

Iryna Lysenko

(Docent, Chair of Finance, Chernihiv National University of Technology)

CLUSTERIZATION AS AN EFFECTIVE MEANS TO MODERNIZE THE PRODUCTIVE FORCES OF PROBLEMATIC REGIONS

Introduction of the European model of socio-economic transformations, increase of people's standard of living, acceleration of system reforms create pre-conditions for activization of innovative activity in Ukraine. For today, one of the major conditions for our state high level competitiveness as well as innovative development providing is the realization of measures directed to the effective use of present resources of a region and its innovative investment potential. One of the ways to accelerate regional economic development is the cluster approach which efficiency is evident both in the world economic practice and in the national experience.

The economy growth of the industries within the economy of the country depends on the level of innovative development and co-operation between the state bodies, local self-government agencies and business. The cluster model should be considered as one of the existing regional development innovative systems.

The conception of clusterization, proceeding from the state of economy and the necessity of its modernisation, contains particular ways and mechanisms of the territorial industrial clusters development in Ukraine. The clusters are one of the conditions of national economy competitiveness increase aimed at substantial growth of welfare and living standard in the problem regions.

The great potential of clusters is confirmed by both foreign experience in cluster planning and the practice of initial clusterization attempts and efforts in the problem regions. It proves the reasonability and actuality of such forming of partnerships, networks, clusters based on the collaboration of government, public organizations, regional industrial parks, business associations, and all physical and intellectual potential of the territories and regions.

Keywords: *cluster, region, competitiveness, modernization, problematic region.*

Постановка проблеми. В останній час зростаюча кількість наукових досліджень, що стосуються інтеграційних процесів у реальному секторі економіки, вказує на те, що географічна близькість підприємств відповідних видів діяльності надає більше можливостей для підвищення рівня продуктивності та інноваційного розвитку проблемних регіонів. Крім того, формування галузевих та міжгалузевих інтегрованих структур розглядається як засіб ефективної співпраці різних видів підприємств, що забезпечує раціональне використання ресурсів, регіональної виробничої інфраструктури та власних виробничих потужностей.

У сучасних умовах господарювання, коли зростає диференціація у соціально-економічному розвитку регіонів, особливо актуальним постає питання модернізації продуктивних сил проблемних регіонів на основі кластеризації.

Ці питання можна вирішити шляхом створення інтегрованих об'єднань, що в свою чергу допоможе на базі консолідації зусиль та спільних можливостей впрова-

джувати інновації, а саме – інвестувати значні обсяги матеріальних, фінансових та трудових ресурсів у розвиток нової техніки та прогресивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних питань розвитку кластеризаційних процесів у регіоні присвячені праці багатьох науковців. Так, зокрема у роботах Кизима М.О. [6; 7], досить ґрунтовно аналізуються кластерні структури в економіках різних країн світу й України. Досліджуються заходи державної підтримки формування та розвитку кластерів. Детально розглядаються економічні теорії підґрунтя кластерного підходу як інструмента формування промислової політики. Крім того автором запропоновано методичний підхід, який передбачає різні алгоритми формування та розвитку кластерів – як тих, що вже діють, так і тих, що тільки формуються.

У роботі Ржепішевської В.В. була розроблена модель конкурентоспроможності регіону, представлена як система формалізованих і неформалізованих відносин його суб'єктів між собою та із зовнішнім середовищем на основі використання кластерних технологій підвищення регіональної конкурентоспроможності [13, с. 3].

Єрмаковою О.А. розроблено та запропоновано концептуальний підхід до підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом моделі «кластерної лінзи», яка концентрує в собі конкурентні переваги регіону та посилює їх перевагами кластерного розвитку, а також обґрунтовано методологічні положення і рекомендації у комплексі механізмів підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів [3, с. 3]. У роботі Пічугіної М.А. було удосконалено науково-методичний підхід щодо визначення економічної ефективності кластера на засадах комплексного поетапного оцінювання з виділенням рівнів, показників та критеріїв. Крім того, автором обґрунтовано концептуальні положення формування та розвитку кластерних утворень, які полягають у створенні інноваційного кластера на галузевому рівні, визначенні принципів, процесів та етапів його формування [11, с. 3].

Як зазначає у своїй роботі [6, с. 47 – 49] Кизим М.О. на сьогодні все більше як вітчизняних, так і зарубіжних науковців схилиються до застосування кластерного підходу у промисловій політиці України. У цьому випадку, як зазначає Войнаренко М.П., зусилля уряду мають бути спрямовані не на підтримку окремих галузей, а на розвиток взаємостосунків: між споживачами і виробниками, між самими виробниками й урядовими інститутами [1, с. 25 – 33]. Меркулов М.М. наголошує, що основною метою кластерної політики є підвищення ефективності бізнесу, збільшення синергетичного ефекту, розвиток територіальної конкурентоспроможності, а реалізація моделей спрямована на створення системи інститутів, що управляють трансфером знань, які сприяють встановленню сприятливого інвестиційного й інноваційного клімату, встановлення взаємозв'язків між наукою, виробництвом, фінансами, сектором послуг, громадськими організаціями [9, с. 81 – 87].

Мірзодаєва Т.В. зазначає, що перевагами кластерного розвитку економіки регіонів є: підвищення конкурентоспроможності людини; збереження робочих місць, підвищення соціально-економічного рівня населення тощо. Результатом впровадження кластерних технологій є підвищення конкурентоспроможності регіону, яка повинна вбачатись як підвищення рівня життя/доходів населення; кластеризація економіки стає джерелом інноваційного розвитку економіки, який забезпечує зростання конкурентоспроможності підприємства, регіону, країни в цілому; можливість реалізації трудового потенціалу через мережу малих і середніх підприємств, створення сприятливого ділового середовища; покращання інфраструктури регіону; можливість місцевим громадам більш оперативно й ефективно вирішувати соціальні проблеми на локальному рівні тощо [2; 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ми поділяємо думку цих науковців і вважаємо, що формування кластерів у різних галузях економіки слід розглядати як засіб модернізації продуктивних сил, а саме: ефективною

співпраці різних видів підприємств та кооперації їхніх зусиль для організації сучасних виробництв, раціонального використання виробничих потужностей, нарощування виробництва продукції, залучення висококваліфікованого трудового потенціалу, що в свою чергу сприятиме виходу регіонів із стану депресії.

Проте, на сьогодні інтеграційні процеси у реальному секторі економіки, розвиток процесів кластеризації недостатньо висвітлені. Це, насамперед, стосується аналізу та систематизації основних поглядів на саме поняття «кластер», дослідження його формування та розвитку.

Зокрема, у вітчизняній науковій літературі не існує цілісного дослідження проблем розвитку процесів кластеризації, недостатньо повно розкрито причинно-наслідкові залежності та наслідки формування і розвитку кластерних об'єднань, потребують подальшого визначення та обґрунтування критерії та чинники ефективного функціонування кластерів, їх роль у посиленні конкурентних позицій економічних суб'єктів на ринках товарів та послуг.

Метою статті є дослідження процесів кластеризації як ефективного засобу модернізації продуктивних сил проблемних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні, аналізуючи праці багатьох учених, можна виділити п'ять основних наукових шкіл, які зробили найбільший внесок у теорію просторової економіки та є підґрунтям кластерного підходу в промисловій політиці країн світу, а саме: німецька школа розміщення виробництва (І. Тюнен, В. Лаунгардт, А. Вебер, В. Крісталер, А. Льюш); теорія індустріальних округів (А. Маршалл) та італійських промислових округів (Дж. Бекаттіні); французька школа полюсів зростання та конкурентоспроможності (Ф. Перу, Ж. Будвіль, П. Потье, М. Аглієтта, Р. Буайє); американська модель «центр-периферія» (Дж. Фрідман); радянська школа територіально-виробничих комплексів (І. Александров, М. Колосовський, М. Бандман, Ю. Саушкін, М. Паламарчук, М. Барановський) [6, с. 121].

Найвагоміший внесок у розвиток кластерної концепції був зроблений англійським економістом А. Маршаллом, який ґрунтуючись на положеннях А. Сміта про переваги спеціалізації, у своїй роботі «Principles of Economics» розкрив сутність синергетичного ефекту від близько розташованих підприємств, що досягається за рахунок таких чинників, як вільний доступ до постачальників, обмін знаннями, досвідом та інноваціями між підприємствами, а також наявністю кваліфікованих кадрів, що володіють знаннями специфіки галузі [18].

У 1970 – 80-х роках увагу економістів привернув швидкий економічний розвиток промислових округів на північному сході Італії («третя Італія») в основі якого були високі концентрації малих фірм в певних галузях та місцевості. Завдяки роботам італійських учених, зокрема Джакомо Бекаттіні, дослідження цих агломерацій були продовженням робіт А. Маршалла.

Базуючись на роботах А. Маршалла при дослідженні промислових агломерацій, Джакомо Бекаттіні в своїй роботі «From Marshall's to the Italian Industrial Districts» відзначає, що «Маршалліанські промислові райони» – це природно або історично обмежені території, що характеризуються присутністю і взаємодією підприємств та органів влади [15 – 16, с. 111 – 128]. У своїх дослідженнях він також проводить порівняння понять «промислова територія» і «кластер». Згідно з цією теорією кластерний підхід передбачає наявність конкуренції між компаніями.

У 1984 р. американські учені Майкл Пайор і Чарльз Сейбел, довели, що насичення ринків однорідними товарами привело до зростання потреб споживачів у різноманітних товарах і послугах. Такі зрушення попиту дали можливість малому бізнесу, що використовує висококваліфіковану працю, конкурувати з великими, менш адаптованими до ринку підприємствами. Розвиток окремих територій базувався на виробництві та постачанні унікальних високоякісних продуктів на міжнародні ринки та можливості швидко відзначати зміни попиту, реагувати на них і запо-

внювати ринкові ніші спеціалізованими, високоякісними і обмеженими за кількістю товарами та послугами. Саме тому окремі невеликі підприємства за рахунок кооперації та активної співпраці досягли зниження витрат і ефектів масштабу (групові закупівлі, технологічний розвиток, дослідження ринку), які раніше були доступні лише великим фірмам і транснаціональним корпораціям.

Для того, щоб визначити вплив кластеризації на модернізацію продуктивних сил проблемних регіонів, слід надати пояснення щодо понять «кластер» і «кластеризація». Першими, хто ввели в економічну літературу поняття «кластер» були дослідники Стан Чаманські (Корнелльський університет, США) та Луїс де Аблас (Університет Сан-Пауло, Бразилія). Вони надали таке визначення кластера: «Кластери – це підмножина галузей економіки, зв'язаних потоками товарів і послуг сильніше, ніж з іншими секторами національної економіки і схожі за місцем свого перебування» [17, с. 61 – 80]. В роботах цих авторів, та інших публікаціях того періоду щодо промислових комплексів та кластерів наголошувалося на територіальну специфіку цих утворень.

Значну увагу даному питанню приділив американський вчений Майкл Портер – професор Гарвардського університету. У своїй книзі «Конкурентна перевага: методи аналізу галузей і конкурентів» (Competitive Advantage: Techniques for Analysing Industries and Competitors), ним був запропонований принципово новий підхід до аналізу конкурентоспроможності країни, так званий кластерний аналіз [20]. Згідно з цією теорією країна досягає успіху не в окремих галузях, а в сукупності галузей, пов'язаних вертикальними і горизонтальними зв'язками у межах світового господарства. Він дослідив передумови виникнення кластерів, їх структурні особливості, недоліки та переваги для регіональної економіки. Спираючись на теорію національної, державної та місцевої конкурентоспроможності товарів та послуг, М. Портер у 1990 р. дав таке визначення кластерам: «Кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агенцій із стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу» [12]. Пізніше М. Портер починає тлумачити кластери як «...систему взаємозв'язаних фірм і організацій, значимість яких як цілого перевищує просту суму складових частин. В іншій частині його монографії «Конкуренція» (1998 р.) з'являється ще й третє визначення: «Кластери, або промислові групи – це група компаній, які географічно межують між собою, взаємопов'язані між собою та поєднані з тими організаціями, що діють у певній сфері та характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну» [19].

Численні дослідження процесів кластеризації економіки, які проводяться як в Україні, так і за кордоном, вказують на той факт, що географічна близькість відповідних економічних видів діяльності сприяє високому рівню продуктивності праці та розвитку інновацій у проблемних регіонах. Позитивні сторони діяльності кластерного утворення регіонів доводять їх можливості протистояти загрозам зовнішнього середовища (рис. 1.) [5, с. 21].

Об'єднання підприємств у формі кластерів базується на територіальній локалізації підприємств певної галузі, що характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюють одне одного.

Рис. 1. Позивні сторони діяльності кластерного утворення

Крім того, встановлена залежність між наявністю кластерів і рівнем життя населення: чим вище рівень кластеризації регіону, тим вище рівень життя населення. З переходом до кластеризації істотно підвищується роль регіональних і місцевих органів влади, що пов'язано із значним впливом традицій, історичних і культурних властивостей регіонального середовища. Це визначає можливості впливу регіональної влади і активізацію інтеграційних процесів в економіці на мезорівні. Функціонування кластерів визначає основні інструменти механізму розвитку проблемних регіонів, який забезпечує ефективне перетворення наявних ресурсів і повне використання потенціалу території з метою створення принципово нових видів високо-рентабельної продукції та послуг.

В основі створення кластерів знаходиться група підприємств, об'єднаних за територіальним і галузевим принципами, діяльність яких координується науково-дослідною установою та підтримується місцевою владою. При реалізації такого підходу модернізація продуктивних сил на основі кластеризації виступає як пріоритетний напрямок стратегії розвитку проблемних регіонів. Вона повинна сприяти формуванню кластерних структур як основних форм ефективно самоорганізованих формувань для підвищення економічної стабільності проблемних регіонів в умовах конкуренції (рис. 2).

Рис. 2. Напрямки підвищення конкурентоспроможності проблемних регіонів на основі кластеризації

Для модернізації продуктивних сил на основі кластерів потрібно проаналізувати виробничу структуру регіону, його проблеми та перспективи розвитку, підприємства, рівень конкуренції тощо [4; 8]. Кластери утворюють базову організаційно-економічну одиницю територіального (регіонального) характеру: мають спільний ринок, можуть створювати нові види продукції та послуг, виготовляти продукцію з високою часткою доданої вартості, сприяти зростанню ділової активності, підвищувати темпи зростання і рівень заробітної плати. Взагалі кластери завдяки особливостям взаємодії підприємств у їх межах сприяють проникненню нових ідей, інформації і стимулюванню впровадження інновацій.

Можна виділити такі основні форми економічних кластерів:

- локалізовані групи підприємств суміжних галузей, яких об'єднує інноваційність та співпраця з однією науково-дослідною установою;
- вертикальні інтегровані формування, що утворились на основі технологічних та комерційних зв'язків за схемою «постачальник – виробник – споживач»;
- галузі промисловості на високому рівні розвитку та співпраці.

Загалом є декілька моделей створення кластерів: на основі виділення центрів розвитку; за принципом інноваційної політики; залежно від територіальної локалізації та концентрації, на основі виробничих зв'язків, але з урахуванням особливостей регіону. Регіональний кластер кожного конкретного регіону може використовувати декілька різних моделей, комбінуючи їх характеристики та особливості. Переваги такого формування кластерів полягають у можливості сфокусувати увагу на перевагах і недоліках проблемного регіону. Координаційний центр кластера, до якого можуть входити і представники місцевої влади, володіє інформацією про показники діяльності підприємств, стан даного сектора економіки, ринок трудових ресурсів, що дозволяє науково обґрунтувати стратегію та потенційні можливості їх розвитку.

Кластери найкраще використовуються як регіональні виробничі системи. Промислові сектори, які традиційно використовувалися для планування та визначення економічних можливостей, в основному являють собою концентрації певних виробництв. Кластери можуть включати один або більше промислових секторів.

Кластерні об'єднання на сьогоднішній день є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів та регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній.

Кластери можуть включати державні установи, фінансово-кредитні установи, неприбуткові організації, наукові установи та освітні заклади, інші обслуговуючі та сервісні організації, присутність яких є ключовою для посилення кластера (рис. 3.).

Ефективна діяльність будь-якого кластерного утворення потребує збалансованого впливу та функціонування всіх чинників, основним серед яких є державна підтримка розвитку інтегрованих структур.

Таким чином можна відмітити такі позитивні моменти при реалізації на практиці кластерного підходу: підтримка функціонування вже існуючих підприємств; залучення всіх ресурсів для створення нових виробництв; покращення якісних характеристик продукції; збільшення робочих місць у регіоні.

До факторів, які впливають на ефективність функціонування кластерів, відносять:

- попит на продукцію, що виробляє кластер;
- економію ресурсів (грошових, енергетичних, та ін.);
- зменшення витрат на виробництво кінцевого продукту;
- скорочення термінів введення об'єкта в експлуатацію;
- координацію співпраці між учасниками кластера (ефективний менеджмент);
- підвищення конкурентоспроможності підприємств, які входять до кластера;

- підвищення продуктивності праці і ефективності виробництва;
- державну підтримку на всіх рівнях процесів кластеризації.

Рис. 3. Структура кластерного утворення

Враховуючи великий потенціал створення кластерних утворень та можливості, які відкриватимуться перед такими об'єднаннями, регіонам слід спрямувати свої зусилля на створення кластерних утворень для підняття економічного та соціального розвитку держави та забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку.

Висновки і пропозиції. Застосування кластерного підходу сприятиме відродженню вітчизняного виробництва, підвищенню ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку проблемних регіонів, досягненню високого рівня економічного зростання та конкурентоспроможності.

Для регіонів України кластеризація має стати одним із шляхів розбудови та розвитку економіки, налагодження взаємозв'язків з іншими державами, залучення інвестицій у господарський комплекс, модернізації продуктивних сил проблемних регіонів та виведення їх на шлях сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / Войнаренко М.П. // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій. – К.: Спілка економістів України. – 2001. – С. 25 – 33.
2. Гладкий О.В. Агломераційні кластери в регіональній економіці України як основа ефективного сталого розвитку / О.В. Гладкий, Т.В. Мірзодасєва // Стійкий розвиток регіонів України на базі кластеризації (теоретико-методологічний аспект): колективна монографія. Розділ 3. Особливості формування регіональних та міжнародних кластерів України / Під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2012. – 280 с. – С. 97 – 111.
3. Єрмакова О.А. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Єрмакова Ольга Анатоліївна. – Одеса, 2010. – 19 с.
4. Ільчук В.П. Кластеризація як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки регіону / В.П. Ільчук, І.В. Лисенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Зб. наук. пр. – Чернігів: ЧДТУ, 2009. – № 38. – С. 37–44.

5. *Ільчук В.П.* Кластерна стратегія економіки регіону: [монографія] / В.П. Ільчук, І.О. Хоменко, І.В. Лисенко. – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 367 с.
6. *Кизим М.О.* Промислова політика та кластеризація економіки України: [монографія] / Кизим М.О. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
7. *Кизим Н.И.* Кластерный подход к выбору приоритетных направлений устойчивого развития регионов / Н.И. Кизим, В.И. Чередник, А.Ю. Зайцева // Проблемы економіки. – № 3. – 2010. – С. 44-55.
8. *Лисенко І.В.* Аналіз процесів кластеризації у регіонах України. / І.В. Лисенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Зб. наук. пр. – Чернігів: ЧДТУ, 2012. – № 4 (62). – С. 209 – 217.
9. *Меркулов Н.Н.* Использование кластерного подхода при формировании промышленной политики / Н.Н. Меркулов // Економіка промисловості. – 2006. – № 1. – С. 81 – 87.
10. *Мирзодаева Т.В.* Построение кластерной модели развития как механизм повышения конкурентоспособности индустриальных регионов / Т.В. Мирзодаева // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития: материалы XII Междунар. науч. конф. (Минск, 20 – 21 окт. 2011 г.). В 3 т. – Минск: НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь. – Т. 3. – 2011. – 224 с. – С. 128–129.
11. *Пічугіна М.А.* Формування та розвиток інноваційного кластеру підприємств кабельної промисловості: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Пічугіна Марина Анатоліївна. – Київ, 2010. – 20 с.
12. *Портер М.* Конкуренція / М. Портер – М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
13. *Ржепішевська В.В.* Формування кластерної моделі конкурентоспроможності регіону: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / Ржепішевська Віта Володимирівна. – Полтава, 2011. – 20 с.
14. *Шкарлет С.М.* Модернізація продуктивних сил як визначальний чинник сталого розвитку проблемних регіонів / С.М. Шкарлет, В.П. Ільчук, І.В. Лисенко // Журнал «Економіст». – № 6 (2013). – С. 4 – 6.
15. *Becattini G.* From Marshall's to the Italian «Industrial Districts». / G. Becattini. A Brief Critical Reconstruction Physica-Verlag, New York, p. 83 – 106.
16. *Becattini G.* Rillessioni sul distretto industriale marshalliano come concetto socio-economico // Stato e Mercato, – 1989. № 25 p. 111–128.
17. *Czamanski S., Ablas L.* Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings // Urban Studies. – 1979. – V. 16. – P. 61 – 80.
18. *Marshall A.* Principles of Economics. – London: Macmillan and Co, 1890. – 754 p.
19. *Porter M.* Clusters and the New Economics of Competition /Porter M. //World Economy. – 1998. – Vol. 76. – November–December. – P. 293–317.
20. *Porter M. E.* The Competitive Advantage of Nations, London: Macmillan, 1990.

REFERENCES

1. *Voinarenko M.P.* Mekhanizmy adaptatsii klasternykh modelei do polityko-ekonomichnykh realii Ukrainy [Mechanisms of adaptation of cluster models to political and economic realities of Ukraine] // *Svitovyi ta vitchyzniani dosvid zaprovadzhennia novykh vyrobnychykh system (klasteriv) dlia zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku terytorii.* – K.: Union of Economists Ukraine, 2001. – pp.25 – 33.
2. *Hladkyi O.V., Mirzodaieva T.V.* Ahlomeratsiini klastery v rehionalnii ekonomitsi Ukrainy yak osnova efektyvnoho staloho rozvytku [Agglomerative clusters in the regional economy of Ukraine as a basis for effective sustainable development] / *Stiiki rozvytok rehioniv Ukrainy na bazi klasteryzatsii (teoretyko-metodolohichni aspekt): kolektyvna monohrafiia. Rozdil 3.* [Features of formation of regional and international clusters Ukraine] / pid zah. red. K.F. Kovalchuka. – Dnipropetrovsk: IMA-pres, 2012. – 280 p. – pp. 97 – 111.
3. *Yermakova O.A.* Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti prymorskykh rehioniv Ukrainy na osnovi klasternoi modeli: Avtoreferat Diss. [Improving the competitiveness of coastal regions of Ukraine on the basis of cluster model]. – Odesa, 2010. – 19 p.
4. *Ilchuk V.P., Lysenko I.V.* Klasteryzatsiia yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky rehionu [Clustering as a factor in improving the competitiveness of the regional economy] / *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu* [Journal of Chernihiv State Technological University] – 2009. – № 38. – pp. 37–44.
5. *Ilchuk V.P., Khomenko I.O., Lysenko I.V.* *Klasterna stratehiia ekonomiky rehionu* [Cluster strategy of regional economy]: monograph. – Chernihiv, 2013. – 367 p.
6. *Kyzym M.O.* *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of economy of Ukraine]: monograph – Kharkiv.: VD «INZhEK», 2011. – 304 p.

7. Kizim N.I., Cherednik V.I., Zaytseva A.Yu. *Klasternyyi podhod k vyboru prioritetnykh napravleniy ustoychivogo razvitiya regionov* [The cluster approach to the selection of priority areas for sustainable development of the regions]. // Journal «Problems of Economy». – Kharkiv – № 3, 2010, pp. 44-55.
8. Lysenko I.V. *Analiz protsesiv klasteryzatsii u rehionakh Ukrainy* [Analysis of the clustering process in the regions of Ukraine] / *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu* [Journal of Chernihiv State Technological University], 2012. – № 4 (62). pp. 209 – 217.
9. Merkulov N.N. *Ispolzovanie klasterного pohoda pri formirovaniy promyshlennoy politiki* [Using cluster approach in the formation of industrial policy] *Ekonomika promislovosti*. – 2006. – № 1. – pp. 81-87.
10. Mirzodaeva T.V. *Postroenie klasternoy modeli razvitiya kak mehanizm povysheniya konkurentosposobnosti industrialnykh regionov* [Building a cluster model of development as a mechanism for improving the competitiveness of industrial regions]. *Problemy prognozirovaniya i gosudarstvennogo regulirovaniya sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya: materialy XII Mezhdunar. nauch. konf. (Minsk, 20-21 okt. 2011 g.)*. [Problems of forecasting and state regulation of socio-economic development: Proceedings of XII Intern. scientific. Conf. (Minsk, 20-21 October. 2011)] – Minsk, 2011. – vol. 3. – 224 p. – pp. 128-129.
11. Pichuhina M.A. *Formuvannya ta rozvytok innovatsiinoho klasteru pidpriemstv kabelnoi promyslovosti*: Avtoreferat Diss. [Formation and development of innovative enterprises cluster in cable industry]. Kyiv, 2010. – 20 p.
12. Porter M. *Konkurentsia* [The Competition] – Moscow: Vydavnychiy dim «Viliams», 2005. – 608 p.
13. Rzhepishevska V.V. *Formuvannya klasternoi modeli konkurentosposobnosti rehionu*: Avtoreferat Diss. [Formation of the cluster model of regional competitiveness]. – Poltava, 2011. – 20 p.
14. Shkarlet S.M., Ilchuk V.P., Lysenko I.V. *Modernizatsiia produktyvnykh syl yak vyznachalnyi chynnyk staloho rozvytku problemnykh rehioniv* [Modernization of productive forces as determinants of sustainable development of problematic regions]. // *Ukrainian Journal Economist*. – № 6 (2013). – pp. 4 – 6.
15. Becattini G. *From Marshall's to the Italian «Industrial Districts»*. / G. Becattini. *A Brief Critical Reconstruction* Physica-Verlag, New York, p. 83 – 106.
16. Becattini G. *Rillessioni sul distretto industriale marshalliano come concetto socio-economico* // *Stato e Mercato*. – 1989. – № 25. – p. 111–128.
17. Czamanski S., Ablas L. *Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings* // *Urban Studies*. – 1979. – V. 16. – P. 61 – 80.
18. Marshall A. *Principles of Economics*. – London: Macmillan and Co, 1890. – 754 p.
19. Porter M. *Clusters and the New Economics of Competition* / Porter M. // *World Economy*. – 1998. – Vol. 76. – November–December. – P. 293–317.
20. Porter M. E. *The Competitive Advantage of Nations* – London: Macmillan, 1990.